

Pregledni članak

UDK: 323.14(73)»1945/1969»
324.7(73)»1945/1969»

Primljeno u uredništvo: 16. veljače 2007.
Prihvaćeno za tisak: 05. ožujka 2007.

John F. Kennedy, Lyndon B. Johnson i pokret za građanska prava

ZORAN PODOBNIK*

Sažetak

Pokret za građanska prava Afroamerikanaca, koji se formirao tijekom pedesetih godina dvadesetog stoljeća, postigao je tijekom predsjednikovanja Johna Kennedyja i Lyndona Johnsona svoje najveće pobjede: ukinuta je rasna segregacija na Jugu SAD-a i omogućeno je pravo glasa za one Afroamerikance kojima je do tada to pravo bilo priječeno. Predsjednik Kennedy je, unatoč činjenici da su Afroamerikanci masovno glasovali za njega, u početku pokazivao sporost i oklijevanje u rješavanju problema njihovih građanskih prava. Međutim, pritisnut događajima na terenu te uz veliko zalaganje svoga brata i ministra pravosuđa Roberta Kennedyja, odlučio je hitrije i odlučnije riješiti to pitanje. Smrt ga je spriječila da glede toga učini više. Predsjednik Johnson je nastavio program Johna Kennedyja i "progurao" kroz Kongres dva važna zakona: Zakon o građanskim pravima iz 1964. i Zakon o pravu glasa iz 1965., čime su učinjeni ogromni pomaci prema društvenoj jednakosti i ostvarivanju građanskih prava Afroamerikanaca.

Ključne riječi: John Kennedy, Robert Kennedy, Lyndon Johnson, Afroamerikanci, građanska prava, pravo glasa, segregacija, prosvjedi

Razdoblje od početka mandata predsjednika Johna Kennedyja 1961. do kraja drugog mandata predsjednika Lyndona Johnsona 1969. svjedočilo je najtežoj borbi za građanska prava i rasnu jednakost u povijesti Sjedinjenih Američkih Država. Kennedy i Johnson, oba Demokrati, obnašali su predsjedničku dužnost tijekom burnoga desetljeća u kojem je američko društvo doživ-

*

Mr. sc. Zoran Podobnik, magistar političkih znanosti, e-mail: zoran.podobnik@os.t-com.hr

jelo suštinske promjene u socijalnom, ali i u moralnom pogledu. Pokret za građanska prava Afroamerikanaca prisilio je ova dva predsjednika na sastavljanje i donošenje nekih od najznačajnijih zakona o građanskim pravima još otkako je predsjednik Abraham Lincoln objavio Proglas o ukinuću ropstva 1863. Milijuni Afroamerikanaca očekivali su od Kennedyja i Johnsona da dokinu rasnu segregaciju na cijelom području SAD-a, kako bi načelo koje je Thomas Jefferson istaknuo u Deklaraciji nezavisnosti iz 1776., naime da su svi ljudi stvoreni jednakima, vrijedilo za sve građane SAD-a.

Prijelomni događaji u borbi za građanska prava u razdoblju 1945–1960

Do momenta kada je John F. Kennedy izabran za trideset i petog predsjednika SAD-a, Afroamerikanci su već ostvarili određene pomake prema društvenoj i političkoj ravnopravnosti. Doduše, ti pomaci počeli su se ostvarivati tek nakon Drugoga svjetskog rata, u kojem je preko milijun Afroamerikanaca dalo svoj obol u borbi protiv fašizma, nacizma i japanskog imperijalizma. Također, unutarnjopolitički problemi i vanjskopolitička hladnoratovska strategija SAD-a bili su usko povezani: američki dužnosnici na saveznom nivou postajali su svjesni da ne mogu osuđivati kršenje građanskih prava u sovjetskom bloku, a istovremeno to isto tolerirati u vlastitoj zemlji. Što je bilo najvažnije, predsjedniku Harryju Trumanu je da je njegov reizbor 1948. ovisio o glasovima Afroamerikanaca više nego ikada prije.¹ U tom smislu je Truman 1946. izvršnom zapovijedi osnovao tzv. Predsjednikov odbor za građanska prava. Izvješće tog odbora iz 1947., pod naslovom "Da se osiguraju ta prava," bit će ključni dokument pokreta za građanska prava slijedećih dvadeset godina.² Između ostalog, to izvješće je predložilo donošenje zakonske regulative na saveznom nivou kojom bi se zabranilo linčovanje, ukinula rasna segregacija, jamčilo pravo glasa i jednake šanse za zapošljavanje. Predsjednik Truman je 1948. također ukinuo rasnu diskriminaciju u saveznoj državnoj upravi te segregaciju u oružanim snagama SAD-a.³

Godine 1954. Vrhovni je sud SAD-a u slučaju *Brown protiv Odbora za obrazovanje* presudio da je segregacija u obrazovanju protivna Ustavu SAD-a i da načelo "jednako, ali odvojeno" obrazovanje krši odredbe četrnaestog amandmana na Ustav SAD-a, po kojem svaka savezna država mora svim građanima jamčiti jednaku provedbu zakona. Time je srušena stara doktrina utemeljena na odluci Vrhovnog suda iz 1896., poznata pod imenom *Plessy*

1
Kelley i Lewis, str. 449.

2
Norton i dr., str. 537.

3
Ibid.

protiv Fergusona, po kojoj se rasna segregacija smatrala ustavnom, ako su školski objekti "razdvojeni, ali jednaki".⁴ Predsjednik Vrhovnog suda Earl Warren, kojega je iste godine imenovao predsjednik Eisenhower, i sam je bio veliki zagovaratelj građanskih prava za manjine.⁵ Ipak, da bi se provela odluka Vrhovnog suda bile su potrebne vojne snage. Kada je 1957. Nacionalna garda države Arkansas htjela spriječiti devetero Afroamerikanaca da upišu srednju školu u Little Rocku, predsjednik Eisenhower je zapovjedio saveznim trupama da zaštite tih devetero učenika i silom provedu odluku Vrhovnog suda. Tim činom je, međutim, vjerojatno pridonio tome da Republikanska stranka na Jugu izgubi primat i omogućio demokratskom kandidatu na predsjedničkim izborima 1960. Johnu Kennedyju da pridobije birače na svoju stranu.⁶ Godine 1955. afroamerička populacija grada Montgomeryja u Alabami preko godinu dana je bojkotirala javni gradski prijevoz zbog uhićenja Rose Parks, lokalne afroameričke aktivistice Nacionalne udruge za unapređenje života obojenih ljudi (NAACP).⁷ Uhićena je jer je sjela u prednji dio autobusa, namijenjen bijelcima, te je odbila ustupiti svoje sjedalo bijelom putniku. Autobusna tvrtka je izgubila 65% zarade i na kraju je morala popustiti. Vrhovni je sud potvrdio odluku saveznog suda da je segregacija u javnom gradskom prijevozu također protivna četrnaestom amandmanu.

Bojkot u Montgomeryju bio je ključni događaj za nastajanje pokreta za građanska prava. Bojkot je vodio lokalni svećenik Martin Luther King, koji će u godinama koje su slijedile biti vođa tog pokreta, a 1964. dobiti će i Nobelovu nagradu za mir. U svojem govoru iz 1956. King je istaknuo da "dolazi vrijeme kada ljudi postaju umorni od gaženja željeznim stopama ugnjetavanja" te da su Afroamerikanci umorni od ponižavajućih tzv. Jim Crow zakona kojima su legalizirane segregacija i diskriminacija na cijelom jugu SAD-a. Njegova poruka bila je da slobodno i demokratsko društvo ne može i ne smije uskraćivati slobodu nekim građanima. To više nije bilo samo pitanje sjedala u autobusima u Montgomeryju, već pitanje istinske slobode, pravde i jednakosti u cijeloj zemlji.⁸ King je, također, na molbu aktivista, prihvatio položaj predsjednika Konferencije južnjačkog kršćanskog vodstva (SCLC), udruge afroameričkih svećenika koja će se mirnim i nenasilnim prosvjedima boriti za građanska prava Afroamerikanaca.

Afroamerički vođe shvatili su da su im Vrhovni sud i Kongres moćni saveznici u borbi za njihova građanska prava i rasnu jednakost, a te će poluge

4
Cincotta, str. 299.

5
DeGregorio, str. 540.

6
Burner, str. 277.

7
Rosa Parks umrla je 24. 10. 2005. Dobitnica je najviših priznanja u SAD-u: Predsjedničke medalje slobode 1996. i Zlatne medalje Kongresa 1999. Iste godine časopis *Time* proglasio ju je jednom od 20 najutjecajnijih osoba 20. stoljeća.

8
Kelley i Lewis, str. 464.

savezne vlasti, zajedno sa institucijom Predsjednika, biti instrumenti ostvarivanja društvene i političke jednakosti u desetljeću koje je dolazilo. U tom smislu, predsjednik Eisenhower je "probio led", podržavši Kongres u donošenju Zakona o građanskim pravima iz 1957. i 1960., koji su saveznoj vladi dali ovlaštenje da intervenira u korist Afroamerikanaca kojima se uskraćuju biračka prava, premda ti zakoni nisu bili previše učinkoviti.⁹ Razdoblje konformizma i društvenoga *statusa quo* u SAD-u je prošlo: dolazilo je desetljeće dubinskih društvenih promjena i realizacije američkih sloboda za sve građane, dolazio je novi naraštaj saveznih dužnosnika, a napose novi Predsjednik koji će obećati pomicanje društvenih, političkih i tehnoloških granica.

John Kennedy: sporost i oklijevanje na početku mandata

Do ljeta 1960. građanska prava Afroamerikanaca postala su jedno od glavnih unutarnjopolitičkih pitanja. Premda su glavne teme predizborne kampanje bile gospodarstvo i opasnost od komunizma, i Demokratska i Republikanska stranka prepoznale su važnost pridobivanja glasova Afroamerikanaca na nadolazećim predsjedničkim izborima. Afroamerikanci koji su mogli glasovati tradicionalno su glasovali za Republikansku stranku – stranku njihova osloboditelja Abrahama Lincolna. Ovoga puta opredijelili su se za predsjedničkog kandidata Demokratske stranke, mlađahnog Johna F. Kennedyja. Kennedy je za svoga potpredsjednika izabrao Lyndona Johnsona, iskusnog senatora iz Texasa, vjerujući da ovaj može osigurati lojalnost bijelih južnjaka Demokratskoj stranci. Kennedy je dodatno poboljšao svoj imidž među Afroamerikancima kada je u listopadu te godine tijekom prosvjeda u Atlanti uhićen Martin Luther King. Kennedy je osobno nazvao Kingovu suprugu i ponudio joj pomoć, dok je Kennedyjev brat Robert posredovao kod lokalnog suca da ishodi Kingovo oslobađanje uz jamčevinu.¹⁰ King je tom prigodom izjavio da "[John] Kennedy ima moralnu hrabrost zauzeti se za ono što vjeruje da je ispravno" i da će glasovati za njega.¹¹ Kada je Kennedy pobijedio na izborima,¹² a bila je to najtjesnija pobjeda na predsjedničkim izborima u dvadesetom stoljeću,¹³ Afroamerikanci su imali razlog da vjeruju da su sudjelovali u toj pobjedi.¹⁴

9
Cincotta, str. 301.

10
DeGregorio, str. 551.

11
Ibid.

12
Republikanski kandidat bio je Richard Nixon, koji će biti izabran za predsjednika SAD-a 1968.

13
Kennedy je dobio 49,7%, a Nixon 49,5% glasova.

14
Cincotta i Carter, str. 7.

Kennedy je ambiciozno započeo svoj predsjednički mandat. U svoju administraciju je pozvao mlade i dokazane stručnjake, koji su ubrzo nazvani "najboljima i najpametnijima:" za ministra obrane imenovao je Roberta McNamaru (44 g.), bivšeg profesora na Harvardu i predsjednika uprave tvornice automobila Ford, za savjetnika za nacionalnu sigurnost imenovao je McGeorgea Bundyja (41 g.), rektora sveučilišta Harvard, a za ministra pravosuđa svoga mlađeg brata Roberta (35 g.).¹⁵ Predsjednik je u svom mandatu ponudio ambiciozni program, nazvan "Nova granica", koji je trebao poboljšati kvalitetu života svih građana, a koji je uključivao ukidanje rasne diskriminacije, zdravstvenu skrb za starije, poboljšanje uvjeta obrazovanja, te poteze savezne vlasti kako bi se zaustavila recesija.¹⁶ Također, a u svjetlu utrke svesmirskih programa sa SSSR-om, obećao je slanje američke posade na Mjesec do kraja desetljeća. Međutim, unatoč činjenici da je Demokratska stranka imala većinu u oba doma Kongresa, utjecajni konzervativni Demokrati sa Jugu SAD-a onemogućavali su Predsjedniku da provodi svoj, za njih preliberalan, program u cijelosti. Pored toga, Kennedy se udaljio od kongresnih liberala i na važne položaje u saveznoj administraciji imenovao konzervativne dužnosnike, uključujući i Burkea Marshalla, pomoćnika ministra pravosuđa za građanska prava, koji se opirao upotrebi savezne vlasti u provedbi građanskih prava i kažnjavanju saveznih država zbog njihova neprovođenja.¹⁷

U svojem inauguracijskom govoru u siječnju 1961. novoizabrani predsjednik Kennedy govorio je o "slavlju slobode", najavio je da će nastojati osigurati opstanak i uspjeh slobode te da će u cijelom svijetu "skinuti težak teret da bi se ugnjetavani oslobodili".¹⁸ Međutim, u svom htijenju da bude lučonoša slobode zemljama Trećega svijeta, Predsjednik je zaboravio na obespravljene u svojoj vlastitoj zemlji. Pozvavši Amerikance da "ne pitaju što njihova zemlja može učiniti za njih, već što oni mogu učiniti za svoju zemlju", Kennedy nijednom riječju nije spomenuo rasu, segregaciju ili građanska prava manjina. Rasno pitanje ipak je bilo daleko od Kennedyjevih prioriteta. Predsjednik koji će biti zaočupljen vanjskopolitičkim problemima poput Zaljeva svinja 1961. i Kubanskog raketnog krizom 1962., koja je zamalo dovela do nuklearnog rata, nije istovremeno mogao rješavati probleme autobusnih postaja na Jugu SAD-a. Kennedy se u to vrijeme lakše mogao poistovjetiti s opkoljenim građanima Zapadnog Berlina nego s afroameričkim studentima koji pokušavaju desegregirati restorane u Alabami. Čak i povjesničari skloni Johnu Kennedyju govore o njegovom "posebnom tempu" glede rješavanja problema građanskih prava.¹⁹

15
Norton i dr., str. 606.

16
Ibid.

17
Burner, str. 280-1.

18
Bode, str. 249.

19
Ibid.

Hladnoratovska vanjskopolitička strategija, koja se sastojala u sprečavanju širenja utjecaja komunističkog SSSR-a, nije ostavljala previše prostora za rješavanje unutarnjopolitičkih problema, naročito problema manjina. Paradoks koji je konstantno prisutan u povijesti SAD-a kada su sloboda i jednakost u pitanju ogledao se u činjenici da je u hladnoratovskom nadmetanju Amerika sebe smatrala liderom slobodnoga svijeta u borbi protiv komunizma, dok je istodobno kod kuće trpjela najrigidnije oblike rasizma, diskriminacije i uskraćivanja temeljnih građanskih prava. Međutim, strah od komunizma, koji je obilježio razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, i militarizacija američke vanjske politike nužno su određivali stavove i djelovanje administracije na vlasti. Eisenhower je Kennedyju ostavio u naslijeđe slučaj američkog špijunskog zrakoplova U-2, kojeg su 1960. oborili Sovjeti u svom zračnom prostoru, i koji je zategnuo ionako loše američko-sovjetske odnose.²⁰ U travnju 1961. u Zaljevu svinja na Kubi dogodio se neuspjeh napad kubanskih emigranata, koje je obučavala CIA, protiv postrojbi kubanskog komunističkog vođe Fidela Castra. U kolovozu iste godine podignut je Berlinski zid, a Berlin je bio neutralna točka odnosa između istočnog i zapadnog bloka od kraja Drugog svjetskog rata. U listopadu 1962. američki špijunski zrakoplovi otkrili su sovjetske nuklearne rakete instalirane na Kubi. Kennedy je 22. listopada 1962. u televizijskom obraćanju osudio sovjetske postupke i rekao:

"Politika [američke] nacije bit će takva da će se svaki nuklearni projektil lansiran sa Kube protiv bilo koje nacije u Zapadnoj hemisferi smatrati napadom Sovjetskog Saveza na Sjedinjene Države i zahtijevat će puni uzvratni napad na Sovjetski Savez."²¹

Dana 27. listopada američki zrakoplov U-2 oboren je iznad Kube i američki Združeni stožer oružanih snaga predložio je Kennedyju početak zračnih napada i invaziju na Kubu. Međutim, istovremeno je Robert Kennedy dogovorio sa sovjetskim veleposlanikom Anatolijem Dobrinjinom da SAD neće napasti Kubu ako Sovjeti demontiraju i povuku nuklearne rakete. Bio je to, po riječima povjesničara Arthura Schlesingera, najopasniji trenutak u povijesti čovječanstva.²² Ti dramatični događaji pokazuju globalni geopolitički kontekst u kojem su se našli i Amerika i predsjednik Kennedy osobno, a da bi se djelomično mogli opravdati njegova sporost i blagi stav prema rješavanju problema građanskih prava Afroamerikanaca.

U svojoj knjizi "*Kennedy Justice*" Victor Navasky ističe da od 1961. do 1963. američki ministar pravosuđa i predsjednikov brat Robert Kennedy nije imao program za ostvarivanje građanskih prava manjina kao što je imao

²⁰ DeGregorio, str. 539.

²¹ Presidents, str. 558.

²² Cuban missile crisis brushed up against nuclear war, CNN.com. www.cnn.com/2002/WORLD/americas/10/12/cuban.missile.crisis.reut/index, 12.10.2002.

program za borbu protiv organiziranog kriminala.²³ I zaista, kao ministar pravosuđa, Robert Kennedy je pokrenuo nemilosrdnu borbu protiv mafije, povećavši tijekom svojega mandata broj optužnica protiv istaknutih vođa mafije za 800%!²⁴ S druge strane, građanska prava bila su na dnu ranih prioriteta Kennedyjeve administracije. "Nisam ležao budan brinući se o problemima crnaca", priznao je kasnije Robert Kennedy u svojim prisjećanjima.²⁵ Američka stvarnost ubrzo će promijeniti njegove stavove i on će uskoro postati jedan od najžešćih zagovaratelja građanskih prava Afroamerikanaca. Općenito se smatra da je on imao veliki utjecaj na svoga brata, predsjednika SAD-a, te da je bio ključna osoba u promjeni kursa administracije Johna Kennedyja glede građanskih prava Afroamerikanaca.²⁶

Robert Kennedy: Promjena kursa

U svibnju 1961. Kongres za rasnu jednakost (CORE), mješovita udruga osnovana 1942., poslao je crnačke i bjelačke aktiviste nazvane *Freedom Riders* autobusima na Jug SAD-a kako bi testirali segregacijske zakone u saveznom javnom prijevozu. Južnjački segregacionisti, namjeravajući održati *status quo*, brutalno su ih napadali na cestama i autobusnim postajama širom Juga. Blizu Annistona u Alabami bijesna gomila bijelaca čak je zapalila jedan autobus. Ispočetka je Robert Kennedy dozvoljavao dužnosnicima južnih država da brane segregaciju i uhićuju aktiviste, unatoč činjenici da se to protivilo odredbama američkog Ustava, samo da ih ne bi nasilno uhićivala bijesna gomila.²⁷ Međutim, kad je predsjednik Kennedy uvidio da incidenti u Alabami šalju u svijet lošu sliku o američkoj rasnoj politici odlučio je u Alabamu poslati savezne šerife kako bi štitili aktiviste.²⁸ Dok je druga skupina aktivista stizala u državu Mississippi, Kennedy je pročitao svoj drugi izvanredni govor o stanju nacije 1961., u kojem je istaknuo kako je on tu da promiče doktrinu slobode u "cijeloj južnoj hemisferi", gdje su se zemlje borile za dokidanje "nepravde, tiranije i izrabljivanja". Ali, Predsjednik opet ni jednom riječju u svom govoru nije spomenuo rasnu nepravdu kod kuće. Na konferenciji za tisak u lipnju 1961. Kennedy nije ponudio ništa na tu temu.²⁹ Međutim, svemu

23
Gitlin, 136.

24
Wikipedia. Robert F. Kennedy. www.en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy

25
Gitlin, str. 136.

26
Wikipedia. Robert F. Kennedy. www.en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy

27
Branch, str. 468.

28
Gitlin, str. 138.

29
Branch, str. 477-8.

usprkos, CORE je postigao svoj cilj: ministar pravosuđa Robert Kennedy zatražio je od Saveznog povjerenstva za promet (ICC) da ukine diskriminaciju na savezним autobusnim postajama i četiri mjeseca poslije Povjerenstvo je to i učinilo.³⁰ Iste godine u svom govoru na Sveučilištu Georgia Robert Kennedy je izjavio:

"Mi nećemo stajati po strani ili daleko. Mi ćemo djelovati. Ja eto vjerujem da je odluka Vrhovnog suda iz 1954. o ukidanju segregacije u školama bila ispravna. Ali moje uvjerenje nije važno. [Ta odluka] je zakon. Neki od vas možda misle da je ta odluka bila pogrešna. To nije važno. [Ta odluka] je zakon."³¹

Taj je govor najavio odlučnost ministra pravosuđa da se posveti borbi za rasnu jednakost u SAD-u. Iako je uobičajen termin "administracija predsjednika Kennedyja" kada se misli na potporu izvršne i zakonodavne grane vlasti pokretu za građanska prava, najveći broj inicijativa između 1961. i 1963. bile su rezultat odlučnosti upravo Roberta Kennedyja, koji je kao ministar pravosuđa, a suočen sa stvarnošću američkog Juga, doživio potpunu transformaciju stavova i promjenu prioriteta.³²

Televizija je Kennedyju bila moćni saveznik u predizbornoj kampanji, jer je u izravnom sučeljavanju sa Nixonom bio zgodniji i privlačniji. Sada je ta ista televizija emitirala ružne slike nasilja u Alabami i Kennedyjeva administracija htjela je te slike maknuti sa TV ekrana što prije. Robert Kennedy je počeo nagovarati vođe pokreta za građanska prava da usmjere svoje aktivnosti na registriranje afroameričkih birača. Nadao se da će to smanjiti napetosti i nasilje i očekivao je da će velika većina novoupisanih afroameričkih birača glasovati za Demokratsku stranku, naročito ako ta stranka osigura njihova prava.³³ *New York Times* je o toj promjeni stava pisao da će se "vlč. dr. Martin Luther King, ml. i ostali vođe militantnih akcija – kao što su štrajkovi u restoranima i Vožnja za slobodu – složiti da je izlazak na birališta ključna stvar i da povjerenje da će administracija učiniti sve što može u zaštiti onih koji se upisuju u biračke popise i glasuju ohrabriti crnce da se potrudu oko toga".³⁴ Petnaesti amandman na Ustav SAD-a, donesen još 1870., kaže da "pravo glasovanja državljana Sjedinjenih Država neće uskratiti ni ograničiti Sjedinjene Države ili bilo koja savezna država na temelju rase, boje kože ili prijašnjeg ropstva i da će Kongres imati ovlast provedbe ovog članka putem odgovarajućeg zakonodavstva."³⁵ Taj amandman, međutim, *nije jamčio* pravo

30
Gitlin, str. 138.

31
Wikipedia. Robert F. Kennedy. www.en.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Kennedy

32
Ibid.

33
Kelley i Lewis, str. 493.

34
Branch, str. 481.

35
Smerdel, str. 40.

glasa i namjerno je ostavio saveznicima na Jugu da ograniče pravo glasa Afroamerikancima drugim sredstvima kako bi države na Sjeveru mogle i dalje uskraćivati to isto pravo ženama i nekim drugim manjinama.³⁶ Skupštine južnih država SAD-a donijele su već spomenute Jim Crow zakone, koji su Afroamerikancima onemogućavali glasovanje, a Vrhovni sud je nizom odluka između 1870. i 1883. otvorio vrata segregaciji.³⁷

U jesen 1961. pokrenut je Projekt za edukaciju birača. Taj projekt išao je forsiranim maršem u suprotnom smjeru od Vožnje za slobodu. Postignuće tog marša bilo je zahvala za voljnost Kennedyjeva Ministarstva pravosuđa, koje je sada otišlo puno dalje od odluke Saveznog povjerenstva za promet. Obje te aktivnosti imat će dalekosežne implikacije za politiku prema južnim državama SAD-a. Aktivisti za građanska prava raširili su se Jugom kako bi upisali afroameričke birače u biračke popise, trpeći nasilje, policijsku brutalnost i surove uvjete južnjačkih zatvora. Znali su da to nasilje toleriraju, ili čak potiču, predstavnici lokalnih vlasti. Odredba prvog amandmana na Ustav SAD-a, kojom se jamči sloboda govora i javnog okupljanja, nije važila za područje dubokog Juga SAD-a. Ministar pravosuđa je aktivistima čak obećao zaštitu FBI-ja, međutim agenti FBI-ja, od kojih su mnogi bili bijeli južnjaci, nisu se htjeli opirati svojim kolegama u provedbi lokalnih zakona. To je imalo za posljedicu da je malo afroameričkih birača upisano u biračke popise. J. Edgar Hoover, dugogodišnji ravnatelj FBI-ja, nije simpatizirao aktivnosti pokreta za građanska prava, međutim Robert Kennedy kao njegov nadređeni u Ministarstvu pravosuđa i Predsjednikov brat izbjegavao je bilo kakav sukob s Hooverom. Sumnja se da je Hoover posjedovao kompromitirajuću snimku iz 1941., na kojoj John Kennedy svojoj tadašnjoj ljubavnici, Dankinji koja je imala veze s nacistima, govori o svojim aktivnostima u mornaričkoj obavještajnoj službi.³⁸ U svakom slučaju, braća Kennedy nisu našla dobrog saveznika u moćnom ravnatelju FBI-ja. Robert Kennedy se zadovoljavao malim, ali ipak značajnim pobjedama na polju građanskih prava, kao kada je u rujnu 1962. poslao savezne šerife u Oxford u Missisippiju da provedu odluku saveznog suda koja omogućava Jamesu Meredithu, kao prvom afroameričkom studentu, upis na fakultet.

Neredi u Birminghamu kao katalizator promjena

U svom brzojavu od 15. prosinca 1961. Martin Luther King zatražio je od predsjednika Kennedyja da izvršnom zapovijedi objavi Drugi proglas o ukinuću ropstva kako bi sve Afroamerikance oslobodio od građanstva drugog re-

36
Norton, str. 307.

37
Ibid, str. 334.

38
Gitlin, str. 141.

da. On je također naglasio kako Amerika ne može biti vođa slobodnoga svijeta sve dok nema slobode kod kuće. Abraham Lincoln je još 1858. opomenuo Amerikance, pozivajući se na biblijsku sentencu, da "kuća podijeljena unutar sebe ne može opstati".³⁹ Amerika je još uvijek, cijelo stoljeće nakon Građanskog rata i ukinuća ropstva, bila podijeljena na slobodne i neslobodne građane, na integrirani i segregirani dio društva. U svibnju 1962. na godišnjem zasjedanju SCLC-a King je objavio da je Bijeloj kući poslao svoju verziju Drugog proglašenja o ukinuću ropstva. Želio je da predsjednik Kennedy ukinu segregaciju na način na koji je predsjednik Lincoln ukinuo ropstvo stotinu godina ranije. "Mi tražimo", rekao je King, "da on sve statute o segregaciji svih južnih država proglasi protuustavnima i da se upotrijebe sve ovlasti njegova ureda da bi se onemogućila njihova provedba." Takva objava bi prodrimala američku politiku i odjeknula svijetom. Kennedy, međutim, nije odgovorio na Kingovu verziju Drugoga proglašenja čak niti privatnim pismom.⁴⁰

Kennedy, naime, osim što je dvjema izvršnim zapovijedima iz 1961. i 1962. osnovao Predsjednički odbor za jednake šanse za zapošljavanje te ukinuo diskriminaciju u saveznim stambenim objektima, nije predložio nove zakone o građanskim pravima do 1963. Vjerojatnost je da se bojao da će izgubiti južnjačke glasove na zakonima koji su se ticali drugih društvenih pitanja ako bi forsirao zakon o građanskim pravima prije negoli je bio siguran da će takav zakon proći. "Razlog je bio aritmetičke naravi", rekao je Ted Sorensen, pisac Kennedyjevih govora: oko 40% Demokrata u Predstavničkom domu američkog Kongresa bili su konzervativni južnjaci. Smatrali su da će donošenje zakona o građanskim pravima i ukidanje segregacije na Jugu natjerati bijele birače iz južnih država da se okrenu Republikanskoj stranci. Ali, niti jednoga američkog predsjednika do tada nije testirao pokret tako javan i moralan kao što je bio pokret za građanska prava šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Pokret je zahtijevao potpunu jednakost te zaustavljanje privatne i javne diskriminacije.⁴¹

Trpeći zastrašivanje, nasilje bjelačke gomile, uhićenja i čak bombaške napade na crkve, King je u prosincu 1962. poslao drugi brzojav predsjedniku Kennedyju, obavještavajući ga da je na Jugu SAD-a "vladavina terora još živa"; naročito u Birminghamu, u državi Alabami, gdje je dvadeset i petero djece čudom izbjeglo smrt prigodom bombaškog napada na njihovu crkvu. King je nazvao Birmingham "daleko najgorim američkim velikim gradom po pitanju međurasnih odnosa" i opomenuo je Predsjednika da "ako takvo nasilje prođe nekažnjeno i ne zaustave se gestapovske metode južnjačke policije, moći ćemo u ovom gradu vidjeti tragični i razorni rasni holokaust".⁴² Također

39
DeGregorio, str. 231.

40
Branch, v590.

41
Burner, str. 279-280.

42
Branch, str. 685.

je zatražio od Bijele kuće konferenciju za tisak glede desegregacije, ali Predsjednik opet nije odgovorio. Na sastanku u Bijeloj kući krajem godine, Kennedy je izrazio svoje zadovoljstvo načinom na koji Sjedinjene Države dominiraju svjetskom politikom od Drugog svjetskog rata. Izjavio je doslovno da "ovoga Božića možemo biti sasvim zadovoljni sobom".⁴³

U intervjuu za časopis *Time* King je nazvao 1963. godinu "najodlučnijom u borbi crnaca za jednakost". Rekao je da je te 1963. "došlo do velikog razočaranja, otrežnjenja i nezadovoljstva crnaca. Bila je to godina događaja u Birminghamu, kada je pitanje građanskih prava ostavilo dojam na naciju kao nijedno pitanje do sada. Nikada prije nije postojala takva koalicija svijesti po tom pitanju".⁴⁴

Godina 1963. označavala je stogodišnjicu Proglasa o ukinuću ropstva i vode pokreta za građanska prava očekivali su od Kennedyjeva kabineta da ukine segregaciju "potezom pera", kao što je Abraham Lincoln ukinuo ropstvo sto godina ranije. Da bi primorali Kennedyja na provedbu saveznih zakona na Jugu SAD-a, vođe su odlučile slijedeći protest organizirati u Birminghamu, koji je imao reputaciju najtvrdog i najgoreg po pitanju međurasnih odnosa u cijeloj zemlji. King je smatrao da "kad ode Birmingham, otići će i Jug". Tijekom demonstracija u kojima je policija koristila pse, vodene mlazove i palice, King je uhićen. Tijekom uzništva napisao je poznato Pismo iz birminghamskog gradskog zatvora. U tom pismu lokalnim svećenicima koji nisu odobravali njegovu taktiku građanskog neposluha King je upozorio da je "nepravda bilo gdje prijetnja pravdi svugdje" i izložio razloge za izravno djelovanje:

"Nenasilno izravno djelovanje treba dovesti do takve krize i uspostaviti takvu kreativnu napetost da se zajednica koja je stalno odbijala pregovarati natjera da se suoči s problemom. To treba toliko izdramatizirati problem da se on više ne može ignorirati. [...] svrha izravnog djelovanja jest stvoriti toliko kriznu situaciju da će to neizbježno otvoriti vrata pregovorima."⁴⁵

Konstatirajući da je "spora pravda uskraćivana pravda", King je poručio svojim kolegama svećenicima da Afroamerikanci više na mogu čekati, jer se ugnjetavanje i segregacija ne mogu tolerirati u jednoj demokratskoj zemlji. S druge strane, braća Kennedy su smatrala da su zahtjevi za radikalnim rješenjima neodgovorni i isto tako nerealni kao i zahtjevi za nastavljanjem segregacijske prakse od strane konzervativnih bijelih južnjaka.⁴⁶

Ako je i jedna situacija bila krizna, bila je to situacija u Birminghamu i televizijski gledatelji širom zemlje, uključujući i predsjednika Kennedyja, bili

43

Ibid.

44

Time, 3.1. 1964.

45

King, str. 5.

46

Burner, str. 283.

su užasnuti razmjerima policijske brutalnosti. Prosvjed u Birminghamu nije donio željene pomake, ali je ipak prisilio Amerikance da se suoče s problemom diskriminacije kao nikada do tada. Dirnulo se u nacionalnu liberalnu svijest, a udruge za građanska prava postale su predvodnice koalicije sindikata, crkvi i studenata. Bjelačka policija i rasistička gomila postali su sada toliko izražen problem da je predsjednik Kennedy morao djelovati.⁴⁷ U lipnju 1963. konačno je zatražio donošenje zakonske regulative kojom će se okončati diskriminacija u zapošljavanju i segregacija na javnim mjestima.⁴⁸ Pod pritiskom Kennedyjeve administracije pregovori su doveli do sporazuma i proces desegregacije na javnim mjestima u Birminghamu konačno je započeo. Bijeloj kući postalo je jasno da se aktivisti neće predati bez postizanja fundamentalnih promjena. Čak i politički pragmatični John Kennedy će ubrzo uvidjeti da više ne može uzmicati dok se ne udovolji svim zahtjevima pokreta.⁴⁹ Dana 11. lipnja 1963. Predsjednik se putem radija i televizije obratio naciji Izvješćem američkom narodu o građanskim pravima. Pozvao je "sve Amerikance da stanu i preispitaju svoju savjest" glede rasnoga pitanja i izjavio:

"... da se mora omogućiti američkim učenicima bez obzira na boju kože da pohađaju bilo koju javnu ustanovu koju izaberu bez zaštite vojske. Mora se omogućiti američkim potrošačima bez obzira na boju kože da budu jednako posluženi na svim javnim mjestima, [...] te da se upišu u glasačke liste i glasuju na slobodnim izborima bez ometanja i bez straha od odmazde. Ukratko, mora se svakom Amerikancu omogućiti da uživa privilegiju činjenice da je Amerikanac bez obzira na rasu ili boju kože. [...] Stotinu godina je prošlo otako je predsjednik Lincoln oslobodio robove, pa ipak, njihovi potomci nisu potpuno slobodni. Još nisu slobodni od okova nepravde, [...] od društvenog i gospodarskog ugnjetavanja. I ova nacija [...] neće biti potpuno slobodna dok nisu slobodni svi njezini građani. [...] Suočeni smo s krizom morala kao zemlja i kao narod. [...] Vrijeme je da se djeluje u Kongresu, u skupštinama država i, iznad svega, u svakodnevnom životu."⁵⁰

Kennedy je rasno pitanje nazvao moralnim, a ne pravnim pitanjem, ali je ipak naglasio da će tražiti od Kongresa donošenje takvih zakona kojima će se zauvijek ukinuti segregacija u SAD-u. Napokon je uvidio da se "vatre frustracija i razdora" mogu ugastiti jedino pravnim mjerama savezne vlasti, jer "ako Kongres ne bude djelovao, ostaje im samo ulica".⁵¹ Martin Luther King je ovo

47
Gitlin, str. 144.

48
Norton, str. 606.

49
Kelley i Lewis, str. 511.

50
Kennedy, John F. *Radio and Television Report to the American People on Civil Rights*. www.jfklibrary.org/Historical+Resources/Archives/Reference+Desk/Speeches/JFK/003POF03CivilRights06111963:John.F.Kennedy.Presidential.Library.and.Museum.

51
Ibid.

izvješće nazvao jednom od najrječitijih, najdubljih i najjasnijih molbi za pravdu i slobodu svih ljudi koju je ikada izrekao ijedan predsjednik. On je smatrao Kennedyjeve riječi vrlo ohrabrujućima i vjerovao je da će to donijeti novu nadu milijunima onih koji nisu nasljeđovali načela Deklaracije nezavisnosti.

Ipak, Afroamerikanci su nastavili prosvjedovati, što je natjeralo policiju da uzvрати. Nemiri su značili da je pokret za građanska prava završio sa svojom nenasilnom fazom prosvjeda. Ubrzo će se nasilje proširiti i na Sjever SAD-a i prosvjedi su izgubili svoju izvorno nenasilnu prirodu.⁵² S druge strane, predsjednik Kennedy je nastojao progurati kroz Kongres novi zakon o građanskim pravima. Novi zakon bio je jači od svih dotadašnjih i zabranit će diskriminaciju u cijelom saveznom javnom prijevozu i na javnim mjestima. Osiguravao je svima koji imaju šest razreda osnovne škole pravo na glasovanje i omogućavao ministru pravosuđa da uskrati vladina financijska sredstva onim saveznm državama i jedinicama lokalne uprave koje budu nastavile s praksom rasne diskriminacije. Međutim, nacrt toga zakona zapeo je u Kongresnom odboru za zakonodavstvo nakon atentata na predsjednika Kennedyja.⁵³ Kongres je tek slijedeće 1964. donio Zakon o građanskim pravima, ali unatoč oštrim odredbama, nije puno promijenio na Jugu.

Marš na Washington: kulminacija borbe za građanska prava tijekom administracije Johna Kennedyja

Kingov slijedeći potez bio je Marš na Washington za posao i slobodu, kojim bi se prosvjedovalo protiv spore provedbe desegregacije. Smatrao je da će marš dovoljno izdramatizirati problem ako dovede prosvjednike u glavni grad i mobilizirati potporu iz svih dijelova zemlje. Predsjednik Kennedy je nastojao odvratiti organizatore od marša, ali su ga oni uvjerali da mogu kontrolirati masu. Dana 28. kolovoza 1963. više od 250 000 ljudi različitih narodnosti i vjera okupilo se u Washingtonu da bi održalo najveći skup u njegovoj povijesti. Prosvjednicima su se obratili mnogi istaknuti aktivisti, a dr. King je održao jedan od najvećih govora u američkoj povijesti. Pod naslovom "Sanjam" (I Have a Dream), govor je istaknuo njegove nade za vremenom kada će njegovo "četvero djece živjeti u naciji u kojoj ih se neće prosuđivati po boji kože, već po sadržaju njihova karaktera".⁵⁴ Govor je započeo podsjećanjem bijele Amerike da je nešto pošlo po krivu u razvoju američke demokracije:

"Kada su arhitekti naše republike napisali veličanstvene riječi Ustava i Deklaracije nezavisnosti, potpisali su obećavajuću poruku koju je trebao nas-

52

Burner, str. 286.

53

Cincotta, str. 320.

54

Cincotta i Carter, str. 8.

lijediti svaki Amerikanac. Ta poruka bila je obećanje da će se svim ljudima, da, crncima isto kao i bijelcima, jamčiti neotuđiva prava na život, slobodu i potragu za srećom."⁵⁵

U svom "snu" King je imao viziju egalitarnog društva u kojem se nikome neće uskraćivati temeljna ljudska prava i u kojem će se ugnjetavanje i nepravda pretvoriti u slobodu i pravdu. I kao toliko puta prije, apelirao je na slušatelje da ne pribjegavaju nasilju, već da zadrže dostojanstvo i disciplinu pred brutalnom silom.⁵⁶

Međutim, za mnoge aktiviste najvažniji govor nije održan u cijelosti. John Lewis, predsjedavajući Studentskog odbora za nenasilnu koordinaciju (SNCC) ublažio je svoje riječi nakon što ga je katolički nadbiskup Washingtona Patrick O'Boyle upozorio da ga u suprotnom neće podržati. Pripremljena verzija bila je ovakva: "U dobroj savjesti, mi ne možemo podržati zakon o građanskim pravima Kennedyjeve administracije, jer je to premalo i prekasno. Ne postoji ništa u tom zakonu što bi zaštitilo naše ljude od policijske brutalnosti." Lewis je napisao, ali nije izrekao: "Slijedeći puta kad budemo marširali, nećemo marširati na Washington, nego kroz Jug, kroz srce Dixieja, onako kako je to Sherman uradio."⁵⁷ U odnosu na to, naše aktivnosti iz prošlih mjeseci izgledat će lijepe. [...] Želim znati na čijoj je strani savezna vlada."⁵⁸ Ipak, poručio je nazočnima ono što su htjeli čuti: "Razbit ćemo Jug u tisuće komada i ponovo ih sastaviti kao demokraciju." Nažalost, ono što se razbilo u tisuću komada nije bio Jug već afroamerička Baptistička crkva u 16. ulici u Birminghamu manje od dva tjedna poslije. Bomba je ubila četiri afroameričke djevojčice. Njihova lica, koja su obišla sve svjetske medije, postala su trenutni simbol tragedije rasizma i borbe za građanska prava.⁵⁹ Nasilje na Jugu tako se nastavilo, a Marš na Washington nije rezultirao željenim Kennedyjevim programom za građanska prava. Zemlju je dodatno potresao atentat na predsjednika Kennedyja u Dallasu, 22. studenog 1963. Neposredno prije atentata kongresni je Odbor za pravosuđe pročitao zakon o građanskim pravima kako bi mogao ići na glasovanje. Gotovo svi članovi Kongresa bili su zamoljeni iz Bijele kuće da podrže taj zakon, a Predsjednik je osobno razgovarao s nizom istaknutih američkih poslovnih ljudi, pravnih eksperata, te crkvenih i radničkih vođa koji bi mogli pomoći u izglasavanju tog zakona. Braća Kennedy su upozoravala da ukoliko umjereni Afroamerikanci ne postignu ono za što se legitimno zalažu, vodstvo nad pokretom za građanska prava

55

Ibid.

56

Ibid.

57

General vojske Unije tijekom Američkoga građanskog rata koji je sa svojom vojskom prošao Georgijom, doslovno je savrnivši sa zemljom.

58

Gitlin, str. 145-6.

59

Kelley i Lewis, str. 513.

mogli bi preuzeti ekstremni elementi. Robert Kennedy je uporno insistirao na donošenju novoga zakona kako bi prosvjednike maknuo s ulice i omogućio im da se za svoje ciljeve bore pravnim sredstvima. Naročito je zastupao pritisak na saveznom nivou, smatrajući pravo glasa najučinkovitijim sredstvom. Kennedyjevi su vjerovali u saveznu vlast koja će se sračunato boriti protiv rasizma. Bio je to zadatak Kennedyjeve administracije, više nego ijedne ranije, da se izbore za onaj dio demokratskoga procesa koji će sputavati nepravednu volju bijelih rasista na Jugu.⁶⁰

Ovdje se neminovno nameće pitanje nadležnosti savezne vlasti, saveznih zakona pa čak i Ustava SAD-a, čime se zadire u samu bit američkoga federalizma. Ključni dio Ustava je Članak VI, koji kaže da je "ovaj Ustav [...] vrhovni zakon zemlje", odnosno kada su zakoni pojedinih saveznih država u sukobu sa saveznim (federalnim) zakonima, savezni zakoni imaju prevlast. Čak je i Vrhovni sud u slučaju *McCulloch protiv Marylanda* iz 1819. potvrdio prevlast savezne vlasti nad vlašću pojedinih država. Međutim, vremenom je koncepcija dvojne suverenosti prevladala, deseti amandman na Ustav SAD-a štiti je prava država i postavio temelje za koncept prava država, ograničenu središnju vladu, doktrinu poništavanja saveznih zakona od strane pojedinih država te za rasnu segregaciju na Jugu SAD-a.⁶¹ Južne države desetljećima su ljubomorno čuvale svoje prerogative, a utjecajni i konzervativni kongresmeni iz obje stranke to su im i jamčili.

Za svojih tisuću dana predsjednikovanja John F. Kennedy nije mnogo učinio kada su u pitanju građanska prava Afroamerikanaca, ali mogu mu se uračunati određene olakotne okolnosti. Prvo, Kennedy je naslijedio težak problem američke prošlosti koji se nije mogao riješiti potezom pera, kako je to zahtijevao Martin Luther King. Amerika je imala iza sebe iskustvo krvavoga Građanskog rata, kada se američko društvo podijelilo po pitanju ropstva, stoga radikalni potezi i rezovi u zakonskoj regulativi glede građanskih prava Afroamerikanaca, a u strahu od jednako radikalne reakcije, nisu dolazili u obzir. Drugo, kontekst Hladnoga rata i utrka u naoružanju između SAD-a i SSSR-a prijetili su nuklearnim holokaustom, što je odvrćalo pozornost Kennedyjeve administracije od domaćih problema. Na njegovu nesreću, urušavanje konformizma u američkom društvu iz prethodnog desetljeća koincidiralo je s početkom njegova mandata, i Kennedy, unatoč tome što je objavio da je "baklju preuzela nova generacija", nije bio spreman na tolike razmjere i brzinu društvenih promjena. Treće, Demokratska stranka, kojoj su pripadali i Kennedy i Johnson, oduvijek je zagovaratelj prava saveznih država i, premda od Drugoga svjetskog rata dobiva glasove liberalnijeg dijela birača, orijentiranih prema građanskim slobodama i egalitarnom društvu, južno krilo De-

60
Burner, str. 286-7.

61

Boyd, Eugene. *American Federalism, 1776 to 1997: Significant events*. www.umt.edu/polsci/greene/federalismhistory

mokratske stranke općenito je bilo konzervativnije, "desnije", od većine Republikanaca, posebice glede pitanja građanskih prava.⁶²

Administracija Lyndona Johnsona i nastavak borbe za građanska prava

Kennedyjev potpredsjednik Lyndon B. Johnson prisegnuo je kao trideset i šesti predsjednik SAD-a pod dramatičnim okolnostima istoga dana kada je ubijen John F. Kennedy. Njegova politička prošlost glede građanskih prava bila je daleko bolja nego Kennedyjeva. Kao vođa Demokrata u Senatu 1957. Johnson se suočio s prijedlozima zakona o građanskim pravima Eisenhowerove republikanske administracije koji su imali potporu demokratskih senatora sa Sjevera, ali ne i onih s Juga. Johnson, i sam južnjak iz Texasa, omogućio je sužavanje zakona na odredbe koje omogućavaju pravo glasa. Rezultat je bio prvi zakon o građanskim pravima u SAD-u nakon Rekonstrukcije.⁶³ Njegova potpora borbi za građanska prava, naročito njegova snažna potpora drugom zakonu iz 1960. koji se također odnosio na pravo glasa, bila je dio otklona u liberalnom smjeru kako su se približavali predsjednički izbori. Ipak nije postao radikalni liberal glede građanskih prava, već je zastupao umjerenе stavove.⁶⁴ Predsjednik Johnson zadržat će Roberta Kennedyja na položaju ministra pravosuđa, ali će ga 1965. na tom mjestu naslijediti njegov pomoćnik Nicholas Katzenbach, koji je pomogao sastaviti Zakon o građanskim pravima iz 1964. te sastavio Zakon o pravu glasa iz 1965. Tijekom obnašanja dužnosti ministra pravosuđa Katzenbach se zalagao za integriranje školskoga sustava na Jugu SAD-a. Robert Kennedy se 1968. javno razišao sa Johnsonovom administracijom zbog rata u Vijetnamu.⁶⁵

Samo nekoliko tjedana nakon preuzimanja predsjedničke dužnosti bilo je jasno da je Johnson privržen smjernicama unutarnje politike Johna Kennedyja. On je odmah objavio svoju snažnu potporu Kennedyjevu programu za građanska prava te je u govoru zajedničkoj sjednici Kongresa rekao: "Nikakav spomenik niti veličanje neće rječitije učiniti čast sjećanju na predsjednika Kennedyja od najbrže mogućeg donošenja zakona o građanskim pravima za koji se on borio."⁶⁶ Zahvaljujući naporima predsjednika Johnsona donesen

62 Robertson, str. 131-2.

63 Razdoblje od otprilike deset godina nakon Američkoga građanskog rata (1861-1865), tijekom kojega je Jug SAD-a bio pod saveznom i vojnom upravom.

64 Kirkendall, R. S., *The American Republic*. Internet: Grolier Inc., 2000.

65 DeGregorio, str. 572.

66 Kelley i Lewis, str. 513.

je Zakon o građanskim pravima iz 1964. Najdalekosežniji i najsveobuhvatniji zakon o rasnoj jednakosti koji je Kongres ikada donio, taj je zakon dao ministru pravosuđa dodatne ovlasti u zaštiti građana od diskriminacije i segregacije glede prava glasa, školovanja i uporabe javnih objekata. Zabranio je diskriminaciju na većini javnih mjesta, uspostavio je saveznu Uslugu za odnose u zajednici i savezno Povjerenstvo za jednake šanse za zapošljavanje. Također je zahtijevao dokidanje diskriminacije u programima u kojima sudjeluje savezna vlast, uz ovlaštenje za uskraćivanje takvih programa ili povlačenje saveznih sredstava ukoliko se strana ne pridržava odredbi zakona. Dok su neki Afroamerikanci kritizirali taj zakon što ne ide dovoljno daleko, drugi su bili oduševljeni što se postigao barem privid jednakosti.⁶⁷ U obraćanju naciji putem radija odmah nakon potpisivanja Zakona o građanskim pravima, predsjednik Johnson je rekao:

"Svrha ovog zakona je jednostavna.[...] On ni jednom građaninu ne daje povlašten položaj. Ali on kaže da će svi koji su jednaki pred Bogom, sada također biti jednaki na glasačkom mjestu, u učionicama, u tvornicama, u hotelima i restoranima, u kinima i svim drugim javnim mjestima."

Tijekom slijedećih nekoliko godina Johnson se pokazao kao izuzetno učinkovit i pragmatičan političar kojemu je nedostajalo Kennedyjeve otmjenosti i karizme, ali koji je mogao nagovoriti Kongres da donese niz humanitarnih zakona. Predsjednik Johnson ne samo da je prihvatio Kennedyjeve programe, već je u implementaciji tih programa otišao dalje nego što bi se vjerojatno i sam John Kennedy usudio. Na domaćem planu Johnson je poveo tzv. Rat protiv siromaštva, niz inicijativa posebno pokrenutih za pomoć najsiromašnijima, bez obzira na boju kože. Ugroženom dijelu stanovništva Johnson je htio omogućiti pristojna zaposlenja, pristojne uvjete stanovanja i pristojno obrazovanje. Sposoban političar kakav je bio, predsjednik Johnson je dobio odobrenje Kongresa za svoj program.⁶⁸ U svom govoru pod naslovom "Veliko društvo" na Sveučilištu Michigan u svibnju 1964. rekao je da "veliko društvo počiva na izobilju i slobodi za sve. Ono traži kraj siromaštva i rasnoj nejednakosti, čemu smo trenutno potpuno posvećeni."⁶⁹ Johnsonov program "Veliko društvo" obuhvaćao je ne samo borbu protiv siromaštva i donošenje zakonske regulative glede građanskih prava, već i bolju zdravstvenu skrb za starije i siromašne, zaštitu kupaca i zaštitu okoliša. Iako veliki dio tog ambicioznog programa nije realiziran, ipak su ostvareni određeni pomaci prema suzbijanju siromaštva, naročito Afroamerikanaca.

67

Cincotta i Carter, str. 8.

68

Bode, str. 189.

69

Ibid, str. 190.

"Američko obećanje"

U međuvremenu, Martin Luther King je nastavio svoj rad na integriranju stanovanja, zaposlenja i školovanja da bi rasna jednakost postala stvarnost. U ožujku 1965. King je poveo marš iz grada Selma do Montgomeryja da bi što jače ukazao na potrebu donošenja saveznog zakona o pravu glasa. Uvjerivši se u policijsku brutalnost i napade od strane bijelih južnjaka, predsjednik Johnson je 15. ožujka pred oba doma Kongresa održao svoj govor o pravu glasa, pod nazivom "Američko obećanje". Među ostalim, rekao je:

"Naša misija je istovremeno najstarija i najtemeljnija u ovoj zemlji: ispraviti nepravdu, učiniti pravdu, služiti čovjeku. [...] Pitanje jednakih prava za američke crnce je tako važno pitanje. Čak i ako porazimo sve neprijatelje, udvostručimo naše bogatstvo i osvojimo zvijezde, a budemo nejednaki po tom pitanju, tada kao narod i kao nacija mi nismo uspjeli. [...] Ne postoji problem crnaca. Ne postoji problem južnjaka. Ne postoji problem sjevernjaka. Postoji samo problem Amerikanaca."⁷⁰

Poruka predsjednika Johnsona bila je da svi američki građani imaju jednako pravo glasa i da je dužnost njegove administracije da osigura to pravo. Zakon o pravu glasa koji je on predložio ukinuo bi ograničenja na svim izborima – saveznim, državnim i lokalnim – koja su korištena da bi se Afroamerikancima uskratilo pravo glasa. Pozvao je sve one koji namjeravaju postupiti drugačije da otvore svoja birališta svim ljudima i da im omoguće da se upišu u biračke liste i glasuju bez obzira na boju kože. Također je upozorio Kongres da "ovoga puta, po tom pitanju, ne smije biti oklijevanja i kompromisa glede našeg cilja" jer "izvan ove prostorije je zlostavljana svijest jedne nacije, ozbiljna zabrinutost mnogih nacija i strogi sud povijesti o našim djelima". Zatražio je od svih Amerikanaca, u vrijeme kada se mnogo američkih vojnika bori za slobodu širom svijeta, da se bore za slobodu svih građana SAD-a, jer "svi Amerikanci moraju imati pogodnosti građanstva bez obzira na rasu".⁷¹

Dva mjeseca prije nego što je Zakon o pravu glasa iz 1965. izglasovan u Kongresu, predsjednik Johnson je 4. lipnja na Sveučilištu Howard održao još jedan važan govor, pod naslovom "Da se ostvare da prava". Osim političkih pitanja glede prava glasa, govor je dotakao i socijalna pitanja, ne manje važna predsjedniku Johnsonu. Konstatirajući da "sloboda nije dovoljna" Johnson je izrazio zabrinutost za tešku stvarnost s kojom se suočavala većina Afroamerikanaca: nezaposlenost, siromaštvo, nejednake šanse, visoka stopa smrtnosti kod dojenčadi, te izolacija od strane bijelih zajednica. Uzroci nejednakosti bili su dobro poznati svim Amerikancima:

"To je razarajuće nasljedstvo dugih godina ropstva; i jedno stoljeće ugnjetavanja, mržnje i nepravde. Te razlike nisu rasne razlike. One su isključivo i

70

Johnson, Lyndon B., *Voting Rights Address to Congress*. The Lyndon B. Johnson Library and Museum, www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/speeches.hom/650315.asp

71

Ibid.

jednostavno posljedica davne brutalnosti, prošle nepravde i sadašnje predrasude.[...] Možda najvažnije[...] jest raspad crnačke obiteljske strukture. Zbog toga, najviše od svih, bijela Amerika mora prihvatiti odgovornost.[...] Ona proizlazi iz dugih godina degradacije i diskriminacije, što je ugrozilo dostojanstvo [Afroamerikanaca] i njihovu mogućnost da proizvode za svoju obitelj."⁷²

U svom govoru predsjednik Johnson je obećao da će njegova administracija poduzeti velike napore kako bi se stvorila radna mjesta, omogućilo pristojno stanovanje i pokrenuli programi socijalne skrbi. Cilj njegove administracije bit će "pomoć američkom crncu da nakon dugotrajne nepravde napokon ostvari svoja prava"⁷³

Privremene odredbe Zakona o pravu glasa iz 1965. do sada su produžavane četiri puta i one i dalje ostaju na snazi. Kongres je 1982. neke odredbe, naročito najvažniji Drugi odjeljak, koji zabranjuje diskriminaciju glede prava glasa, učinio trajnima. U lipnju 2006., četrdeset i jednu godinu nakon donošenja, produženje privremenih odredbi imalo je potporu obje stranke u Kongresu. Predsjednik George W. Bush potpisao je trajanje privremenih odredbi na slijedećih dvadeset i pet godina.⁷⁴

Kingov marš iz Selme u Montgomery, odličan osjećaj za tajming predsjednika Johnsona i njegov snažni govor uvelike su doprinijeli donošenju Zakona o pravu glasa 6. kolovoza 1965. Taj zakon je zabranio testove pismenosti, izborne takse i uklonio ostale prepreke koje su onemogućavale Afroamerikance da glasuju. Petnaesti amandman na Ustav SAD-a, donesen 1870., trebao je jamčiti to pravo glasa, ali je sustav prava saveznih država dozvoljavao južnim državama da uskraćuju Afroamerikancima pravo glasa takvim mjerama poput biračkih taksi i testova pismenosti. Sada im to pravo više nije bilo uskraćeno. Učinak toga zakona ogledao se u povećanju broja Afroamerikanaca upisanih u izborne liste u Alabami, Georgiji i Missisippiju na preko 60% u razdoblju od 1964. do 1969.⁷⁵

Paradoksalno, nakon što su ostvarili građanska i glasačka prava, Afroamerikanci su sve više pribjegavali nasilju, izražavajući svoje nezadovoljstvo stanjem u društvu i razočaranje sporošću provedbe rasne integracije. Pojavili su se slogani poput Crna moć i crni nacionalizam, najavljujući nove metode borbe za njihova temeljna prava. Novi, agresivniji vode pokreta za građanska prava, poput Stokelyja Carmichaela and Malcolma X-a, počeli su propovijedati crno samopouzdanje i potpuno su odbacili nenasilnu strategiju Martina

72

Johnson, Lyndon B. Commencement Address at Howard University: To Fulfill These Rights. The Lyndon B. Johnson Library and Museum. www.lbjlib.utexas.edu/johnson/archives.hom/speeches.hom/650604.asp

73

Ibid.

74

Voting Rights Act. Wikipedia. www.en.wikipedia.org/wiki/Voting_Rights_Act

75

Kelley i Lewis, str. 517.

Luthera Kinga. Štoviše, mladi Amerikanci, podjednako bijelci i Afroamerikanci, postajali su sve više frustrirani Johnsonovom eskalacijom rata u Vijetnamu. Nasilje je izbilo u afroameričkim četvrtima u tristotinjak gradova širom zemlje i policija i Nacionalna garda ih je pretvorila u ratne zone.⁷⁶

Tijekom 1966. Johnsonova preokupacija ratom u Vijetnamu počela je loše djelovati na njegovu sposobnost da utječe na događaje kod kuće. Suočen sa zahtjevima za smanjenjem domaće potrošnje, Predsjednik nije pozvao na predviđeno proširenje rata protiv siromaštva. Nije imao snage za napornu borbu za građanska prava kao 1964. i 1965. i po prvi puta Kongres nije izglasovao jedan od njegovih zakona o građanskim pravima. Njegovi kritičari govorili su da američki angažman u Vijetnamu odvlači financijska sredstva od toliko potrebnih domaćih programa.⁷⁷ Neredi u afroameričkim četvrtima dosegli su svoj vrhunac u ljeto 1967. Predsjednik Johnson je priznao da su neredi otkrili da se nije dovoljno činilo kako bi se riješili problemi u gradovima, i smatrao je da suzbijanje nereda, iako potrebno, nije dovoljno. Gradonačelnik Detroita, kamo je Predsjednik poslao savezne postrojbe, rekao je da grad "izgleda kao Berlin 1945". Izvjestitelj časopisa *Time*, u članku prikladno nazvanom *Vatra ovoga puta*, napisao je u izdanju od 4. kolovoza 1967.:

"Nered je nadmašio one koji su mu prethodili u ljeto 1964., 1965. i 1966. na jedan fundamentalniji način. Jer ovdje se dogodio najsenzacionalniji izraz ružnog raspoloženja nihilizma i anarhije koji je ikada zahvatio mali, ali značajni segment američke crnačke manjine."⁷⁸

Desetljeće nereda i nasilja došlo je do vrhunca 1968., kada su neki od najistaknutijih ljudi uključenih u borbu za rasnu jednakost ubijeni. Martin Luther King ubijen je 4. travnja u Memphisu. Saznavši za Kingovo ubojstvo, bivši ministar pravosuđa i tadašnji predsjednički kandidat Demokratske stranke Robert Kennedy održao je dirljiv govor u Indianapolisu, pozvavši na pomirenje između rasa. Slijedećeg dana u brojnim gradovima SAD-a došlo je do nereda, ali ne i u Indianapolisu. Dva mjeseca nakon Kinga, 5. lipnja u Los Angelesu ubijen je i Robert Kennedy. Iste godine osnovan je Robert F. Kennedy Memorial, organizacija koja dodjeljuje međunarodne nagrade borcima za ljudska prava. Kongres mu je 1978. posthumno dodijelio Zlatnu medalju časti kako bi mu se u ime Republike odužio za sve što je učinio na polju građanskih prava. Već ranije te iste 1968. godine, a suočen s kompleksnošću problema i u unutarnjoj i u vanjskoj politici, naročito s ratom u Vijetnamu, predsjednik Johnson je najavio da se neće kandidirati za slijedeći predsjednički mandat. Napustio je Bijelu kuću u siječnju 1969., ostavivši svom nasljedniku Richardu Nixonu kaotičniju situaciju od one koju je sam zatekao kada je preuzeo dužnost u studenom 1963.

76

Ibid, str. 523.

77

Kirkendall

78

Time, 9.3.1998., str. 69.

Zaključak

John F. Kennedy i Lyndon Johnson ostavili su neizbrisiv trag na borbi Afroamerikanaca za rasnu jednakost i punu integraciju u američko društvo. Ostaje međutim otvoreno pitanje jesu li ta dva predsjednika učinila dovoljno i bi li postigli i toliko da pokret za građanska prava nije vršio toliki pritisak na njih. Tisuće aktivista, riskirajući osobnu sigurnost i vlastite živote, prisilili su Kennedyja i Johnsona da u Kongresu proguraju neke od najvažnijih saveznih zakona u novijoj američkoj povijesti. Mora se ipak priznati da Kennedy, unatoč njegovoj neospornoj popularnosti među Afroamerikancima, nije ispunio njihova očekivanja, oklijevajući godinu i pol do donošenja prvog zakona protiv segregacije. Neposredno nakon što je izabran za predsjednika SAD-a imenovao je radnu skupinu da prouči sve unutarnjopolitičke probleme osim segregacije.⁷⁹ Pokret za građanska prava percipirao je Kennedyjevu administraciju kao preopreznu, pa čak i neprijateljsku glede problema rasne nepravde i nejednakosti. Ipak, njegova politika po pitanju građanskih prava imala je svijetle trenutke i zadnjih godinu dana prije svoje smrti radio je naporno, zajedno s bratom Robertom, kako bi Kongres usvojio zakone o građanskim pravima, naročito nakon krvavih nereda u Birminghamu.⁸⁰ Uvidjevši da moralno vodstvo samo po sebi nije dovoljno da bi se riješili krucijalni problemi američkoga društva, Kennedy je odlučio upotrijebiti poluge savezne vlasti i zakonskom regulativom izglasanom u Kongresu riješiti pitanje građanskih prava. Nažalost, smrt ga je spriječila da to i provede.

Lyndon Johnson nastavio je Kennedyjevu politiku glede građanskih prava na još odlučniji način. Zakon o građanskim pravima iz 1964. i Zakon o pravu glasa iz 1965. predstavljaju njegove najveće pobjede. Ali i ti zakoni su doneseni tek nakon krvavih protesta, brojnih slučajeva policijske brutalnosti, uhićenja brojnih aktivista, uključujući i vođu pokreta za građanska prava Martina Luthera Kinga, te bombaških napada s tragičnim posljedicama ne samo za Afroamerikance već za cijelo američko društvo. Krajem svojega drugog mandata Johnson se distancirao od unutarnjopolitičkih problema koji su se ticali Afroamerikanaca, jer je sve više bio preokupiran promašenim, skupim i iscrpljujućim američkim angažmanom, upravo debaklom, u Vijetnamu. Oba predsjednika su – Johnson ipak više nego Kennedy – a suočeni sa zahtjevima za društvenim promjenama i sve snažnijim i otvorenijim liberalnim tendencijama, koristili kako vlastiti predsjednički autoritet tako i autoritet Kongresa kao vrhovne zakonodavne vlasti za institucionalnu provedbu tih promjena. Dobivši snažan poticaj pozitivnim odlukama Vrhovnoga suda iz prethodnoga desetljeća, Kennedy i Johnson su upotrijebili mehanizme i autoritet savezne vlasti u sva tri njena segmenta – izvršnom, zakonodavnom i

79

Burner, str. 280.

80

Ibid, str. 280-286.

sudbenom – kako bi obespravljene Afroamerikance zaštitili od anakronog i rigidnog zakonodavstva saveznih država. Bio je to značajan, po mnogima i prevelik, pomak u ovlastima u korist savezne vlasti, naročito u korist institucije predsjednika države, ali u datoj situaciji to je bio nužni korak kako bi američko društvo u praksi počelo provoditi načela na kojima počiva Republika. Afroamerikanci su na kraju vjerojatno najnasilnijeg desetljeća na američkom tlu u dvadesetom stoljeću i u društvenoj i političkoj situaciji daleko od idealne, uz pomoć saveznih administracija predsjednika Kennedyja i Johnsona, izvojevali jednu gorko-slatku pobjedu i mogli su smatrati da se početni izraz iz Ustava SAD-a, "Mi, narod Sjedinjenih Država", konačno odnosi i na njih. Kakva god da su bila kasnija razočaranja i, mora se priznati, trajna podjela američkog društva na crne i bijele u mnogim segmentima, Afroamerikanci su konačno za sebe kao integralni dio američke nacije mogli osigurati "blagoslov slobode", kako su utemeljitelji nacije još 1787. istaknuli u Ustavu SAD-a.

Literatura:

- Bode, Carl, (ed.) *American Perspectives: The United States in the Modern Age*, Washington: United States Information Agency, 1990.
- Branch, Taylor, *Parting the Waters: America in the King Years, 1954-63.*, New York: Simon and Schuster, 1988.
- Burner, David, *John F. Kennedy and the Black Revolution*. Prema: David Burner, *John F. Kennedy and a New Generation*, 1988.
- Cincotta, Howard, (ed.) *Američka povijest*. Informativna agencija SAD, (Godina nepoznata).
- Cincotta, H. i Carter, Y. J., (ed.) *The Civil Rights Movement and the Legacy of Martin Luther King, Jr*, Washington, United States Information Agency, 1989.
- DeGregorio, William A., *The Complete Book Of U.S. Presidents*, New York, Gramercy Books, 2002.
- Gitlin, Todd, *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage*, New York, Bantam Books, 1993.
- Kelley, Robin D.G., Lewis, Earl, (ed.) *To Make Our World Anew: A History of African Americans*, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- King, M. L., *Letter from Birmingham City Jail*. Philadelphia, American Friends Service Committee, 1963.
- Norton, Mary Beth i dr., (ed.) *A People and a Nation. Vol. B: Since 1865*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1999.
- Robertson, David, *The Penguin Dictionary of Politics*, London, Penguin Books, 1993.
- Smerdel, Branko, Prijevod i uvodna studija u: *Ustav Sjedinjenih Američkih Država*. Osijek, Pan liber, 1994.

Summary

John F. Kennedy, Lyndon B. Johnson and Civil Rights Movement

African-American civil rights movement, formed in 1950's achieved its major successes during Kennedy's and Johnson's governance: race segregation in the south of the USA was destroyed, and those African-Americans who were earlier forbidden, were given the right to vote.

President Kennedy, regardless massive African-American support, showed at the beginning an inertion and hesitation in terms of resolving their civil rights problems. But, pressured by the events on the field, and by the huge dedication of his brother and minister of defense, Robert Kennedy, he decided to act faster and more decisive in order to resolve this issue. He was tragically stopped to do something more. President Johnson continued with Kennedy's program and "pushed" two important laws in Congress: Civil rights law in 1964 and Law on the right to vote in 1965, which presented huge steps toward social equality and African-American civil rights fulfillment.

Key words: John Kennedy, Robert Kennedy, Lyndon Johnson, African-Americans, civil rights, right to vote, segregation, protests